

М.В. ГУТНИК, О.Є. ТВЕРИТНИКОВА

ТЕНДЕНЦІЇ В АРХІТЕКТУРІ ХАРКОВА ПОЧАТКУ ХХ СТ.: ТВОРЧА СПАДЩИНА ВИКЛАДАЧІВ ХАРКІВСЬКОГО ПОЛІТЕХНІЧНОГО ІНСТИТУТУ (ДО 140-РІЧЧЯ З ДНЯ ВІДКРИТТЯ)

Розглядається формування архітектурних композицій у місті Харкові зусиллями викладачів Харківського практичного технологічного інституту (ХПТІ, нині – НТУ «ХПІ»). ХПТІ, відкритий у 1885 р., став першим вищим технічним закладом на території Наддніпрянської України. Інститут став не лише навчальним центром, але й осередком архітектурних інновацій та підготовки нових інженерних кадрів. Архітектори, які викладали у ХПТІ, залишили значну архітектурну спадщину, яка змінила обличчя міста. Зокрема це доробок С.І. Загоскіна, О.М. Бекетова, М.З. Харманського, О.Г. Молокіна, В.Х. Немкіна. Архітектори не лише викладали у ЗВО, а й активно брали участь у конкурсах, виступали з обміном думок через товариства та журнали. Дослідження архітектурної спадщини цих спеціалістів залишається актуальним, адже воно дозволяє простежити, як діяльність викладачів навчальних закладів впливає на розвиток інфраструктури та архітектурний стиль міста.

Ключові слова: Харківський практичний технологічний інститут, Харківський технологічний інститут, архітектори, біографістика, краєзнавство, модерн, модернізм, С.І. Загоскін, О.М. Бекетов, М.З. Харманський, О.Г. Молокін, В.Х. Немкін.

M.V. GUTNYK, O.Ye. TVERYTNYKOVA

TENDENCIES IN THE ARCHITECTURE OF KHARKIV AT THE EARLY 20TH CENTURY: THE CREATIVE LEGACY OF PROFESSORS OF KHARKIV POLYTECHNIC INSTITUTE (TO THE 140TH ANNIVERSARY OF ITS FOUNDATION)

The formation of architectural compositions in the city of Kharkiv is examined through the contributions of professors of the Kharkiv Practical Technological Institute (KhPTI, now NTU “KhPI”). Established in 1885, KhPTI became the first higher technical institution in Upper-Dnieper Ukraine. The institute served not only as an educational center but also as a hub of architectural innovation and a training ground for new engineering professionals. The architects who taught at KhPTI left a substantial architectural legacy that reshaped the city’s appearance. This legacy includes the works of S.I. Zahoskin, O.M. Beketov, M.Z. Kharmanskyi, O.H. Molokin, and V.Kh. Nemkin. These architects not only taught at the institution but also actively participated in competitions and engaged in exchanging ideas through societies and journals. Research on the architectural heritage of these specialists remains relevant, as it allows us to trace how the activities of educators at academic institutions influence the development of urban infrastructure and architectural style.

Key words: Kharkiv Institute of Practical Technology, Kharkiv Institute of Technology, architects, biography, local history, modernism, modernism, S.I. Zahoskin, O.M. Beketov, M.Z. Harmanskyi, O.H. Molokin, V.Kh. Nemkin.

Постановка проблеми. Харківський практичний технологічний інститут (з 2000 р. – НТУ «ХПІ») було відкрито у 1885 р., таким чином це найстаріший технічний заклад вищої освіти Наддніпрянської України. Вже у перші роки його функціонування тут викладали висококваліфіковані архітектори. Одним із напрямків діяльності ХПТІ була підготовка висококваліфікованих фахівців будівельної справи. Розвиток економіки країни вимагав інженерів-технологів, здатних проектувати як промислові, так і цивільно-громадянські споруди. Тому в інституті надавалося виключне значення викладанню креслення, теоретичної і прикладної механіки. На високому рівні студентам викладався лекційний матеріал та проводилися практичні заняття з мистецтвознавства та архітектури. Будівельно-архітектурний напрямок у діяльності ХПТІ (назва закладу впродовж 1898–1929 рр.) за

радянських часів розвинувся у створення окремих закладів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні десятиліття кількість досліджень з історії НТУ «ХПІ» значно зросла. Це, насамперед, дослідження викладачів кафедри українознавства, культурології та історії науки: М.В. Гутник, Д.Ю. Журило, В.Г. Камчатного, М.М. Красікова, А.О. Ларіна, С.А. Радогуза, О.Є. Тверитникової [1–8], а також працівників бібліотеки НТУ «ХПІ»: Ю.М. Главчевої, Г.В. Павлової, Л.П. Семененко, [9, 10]. Іноді до досліджень з історії ХПТІ доєднуються науковці інших ЗВО [11, 12]. Однак, архітектурні досягнення учених-політехників висвітлені лише поодинокі. Серед статей необхідно відзначити наукові розвідки авторів М.В. Гутник та О.Є. Тверитникової [13, 14].

Мета статті – розглянути, які саме

архітектурні проекти для міста Харкова виконували викладачі Харківського практичного технологічного інституту та оцінити сьогодинішній стан архітектурної спадщини цих архітекторів.

Виклад основного матеріалу. Завдяки зусиллям провідних архітекторів того часу, наприкінці 19 ст. архітектурний стиль міста Харкова почав радикально змінюватися. Зокрема завдяки доробку С.І. Загоскіна, який у 1883–1890 рр. був міським архітектором. Одночасно, він з 1887 по 1904 р., працював викладачем у Харківському практичному технологічному інституті, де читав лекції з архітектурного проектування та гідравлічних споруд. За його проектами побудовано училище імені О. Пушкіна (пров. Мало-Панасівський, 1); ремісниче училище на вул. Петінській (сьогодні Електромеханічний технікум, Георгія Тарасенка, 4); будинок для Бджоло-шовководської станції (сьогодні адміністративний корпус Зоопарку). Також за проектом С.І. Загоскіна було побудовано будинок для Недільної школи Товариства розповсюдження грамотності по вул. Ветеринарній (нині Центр здоров'я жінки, вул. Свободи, 26).

З 1887 р. архітектор був повним членом Харківської філії Імператорського Російського технічного товариства. У співпраці з І.І. Загоскіним та М.І. Ловцовим у 1893 р. він організував перше проектно-будівельне бюро в Харкові, яке займалося розробкою проектів і кошторисів, консультаціями та підготовкою підтримки для будівництва, а також наглядом. С.І. Загоскін був автором проектів низки громадських і житлових будівель, які були капітальними, якісними та мали економічні проектні рішення. Він не прагнув до спеціальної оригінальності форм будівель, дотримуючись напрямку так званого «раціоналізму».

У 1890 р. у місті створено архітектурно-будівельне відділення Російського Технічного товариства, до якого увійшли викладачі ХПТІ, а також провідні архітектори того часу: С.І. Загоскін, І.І. Загоскін, Б.Г. Михайловський, В.В. Хрустальов, О.М. Бекетов, Ф.І. Шустер, М.М. Брайловський, А.К. Шпігель, В.Х. Немкін, М.З. Харманський.

Викладачем у ХПТІ був також відомий архітектор О.М. Бекетов, який працював у закладі впродовж 1889–1930 рр. У 1889 р. він був запрошений в Харківський практичний технологічний інститут на посаду викладача архітектурного проектування і креслення. З 1892 р. Навчальний комітет інституту доручив йому читання загального курсу будівельного мистецтва і архітектури. У 1898 р. О.М. Бекетову доручено складання програм читання курсу історії архітектури, а також керівництво дипломним і курсовим проектуванням. Треба зазначити, що будівлі, що служили справі народної освіти для Харкова, було виконано О.М. Бекетовим безкоштовно. Зокрема, проект Громадської бібліотеки (1899–1901 рр., нині Харківська Державна Наукова Бібліотека ім. В.Г. Короленка) і проект будівлі Харківської жіночої недільної школи Христини Алчевської (1896, вул. Жон Мироносець, 9, сьогодні виставкова зала Художнього музею). Серед шедеврів Харківської архітектури варто відзначити будівлі-особняки спроектовані

архітектором у Мироносицькому провулку (вул. Жон Мироносець, 10) – Будинок учених та садиба Алчевських (вул. Жон Мироносець, 13, сьогодні Палац культури Головного управління національної поліції у Харківській області).

Разом із тим у 1889–1891 рр. О.М. Бекетов займався будівництвом Харківського Комерційного Училища по вул. Німецькій (сьогодні вул. Г. Сковороди, 77 – Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого). За участі архітекторів-викладачів ХПТІ В.В. Хрустальова та Ю.С. Цауне, О.М. Бекетов проектував Будівлю судових установ (1899–1902) (майдан Героїв Небесної Сотні, 36. Сьогодні Апеляційний суд Харківської обл.) [13, с. 55, 56].

У 1899 р. у Харкові було засновано «Артіль російських інженерів». До її складу входили: архітектурна, гірничозаводська, будівельна, механічна та електрична секції. Артіль була організована випускниками ХПТІ з метою складання технічних проектів, проведення будівельних робіт, нагляду за будівництвом, устаткуванням обладнанням заводів та фабрик, будівництва телефонних мереж тощо. Серед членів правління випускники ХПТІ – М.М. Базькевич та О.В. Вілінський, а також викладач ХПТІ, відомий спеціаліст із будівництва залізниць Ф.О. Беяков [15, с. 1070].

Архітектор М.З. Харманський впродовж 1896–1917 рр. обіймав посаду губернського земського інженера та завідувача технічного відділу Міської управи. З 1911 р. він розпочав викладацьку діяльність у Харківському Технологічному інституті, де викладав архітектурне креслення. М.З. Харманський працював у стилях модерн, український модерн, неокласицизм, необароко.

У 1893 р. у Харкові за проектом Б. Михайловського було побудовано Драматичний театр (нині театр ім. Т.Г. Шевченка), а зовнішню та внутрішню обробку було виконано за участю тоді ще молодого архітектора М.З. Харманського.

У 1908 р. він став членом комісії з будівництва Харківського міського купецького банку. Один із авторів «Правил забудови міста Харкова», затверджених після широкого обговорення міською управою; керував комісією з облаштування міської каналізації. Пізніше, у 1916 р. архітектор О.М. Гінзбург, випускник ХПТІ, разом із землеміром-таксатором М.Б. Жаврідом склав план міста із зазначенням фактичних розмірів Харкова та нових поселень за його межами. Цей проект відзначався тим, що у ньому, крім існуючої вулично-дорожньої мережі, відображалися вулиці, що планувалися. Крім того, на карті було подано схему водогону та каналізації, визначено розташування церков, громадських закладів, фабрик і заводів [16, с. 112].

Серед споруд громадського призначення, спроектованих М.З. Харманським, будівля 1910 р. Торгового товариства російсько-американської гумової мануфактури «Трикутник» (вул. Полтавський Шлях, 35), а серед житлової забудови цієї вулиці привертає увагу прибутковий будинок 1914 р. Володимира Нерослева з крамницею (вул. Полтавський Шлях, 55).

У 1914 р. до педагогічного складу Харківського технологічного інституту (назва закладу впродовж

1898–1929 рр.) увійшов архітектор О.Г. Молокін. Одночасно він обійняв посаду міського архітектора Харкова. Разом із ним міськими архітекторами були: П.І. Ширшов, А.І. Носсалевиц, О.І. Ржепішевський та В.Д. Кацика.

Того ж року О.Г. Молокін брав участь у будівництві лікарняного комплексу та спроектував госпіталь павільйонного типу на 1000 ліжок (1914–1916 рр.). У 1918 р. О.Г. Молокіна призначили одним із керівників робіт із планування міського розвитку, реконструкції та перетворення Харкова на столицю новоствореної радянської республіки. На початку 1922 р. О.Г. Молокін разом із Г.Тонконогим і М.М. Євсєнком увійшов до складу Комісії з питань про розширення міської межі Харкова. Ця комісія визначила положення, які лягли в основу плану розвитку та реконструкції міста. Гігієнічна норма житлової площі, встановлена для всіх міст України, становила 18 кв. аршин (9,1 м²) на людину [17, арк. 21].

Під фабрично-заводський район відводили землі на південь від міста вниз за течією р. Лопань. Житлову забудову розміщували на північному заході, півдні та сході, забезпечуючи ці райони необхідним транспортом для зв'язку з центром [18, с. 70; 19, с. 85–87].

У ці роки було прийнято базове рішення щодо об'єднання центральних площ міста в єдиний просторовий «коридор», що полегшило розв'язання транспортних проблем у всьому місті та визначило сучасний вигляд його центру. Архітектори О.М. Бекетов, О.Г. Молокін і О.Л. Ейнгорн були ініціаторами та організаторами конкурсу, за результатами якого в основу майбутнього містобудівного ансамблю площі Дзержинського лягла кільцева схема магістралей, запропонована архітектором В.К. Троценком.

Треба зазначити, що О.Г. Молокін брав участь у розробці проєктних завдань і програм багатьох конкурсів: будівлі Дому Державної промисловості (1925), театру масової дії на 4000 місць (1930), комплексу навчальних корпусів Харківського державного університету тощо. Конкурси допомагали зберігати і розвивати якість архітектури Харкова. Вони стимулювали до творчих пошуків, створювали умови здорової професійної конкуренції, залучаючи до участі архітекторів з інших міст і країн, збагачували проєктний досвід. Упродовж 1921–1928 рр. О.Г. Молокін керував будівництвом будівель за договорами, був членом технічної ради та архітектором техбюро Миського комунально-господарського відділу під керівництвом ІФ. Войткевича. Проєктною групою Миськкомгоспу було створено першу схему перепланування Харкова, в якій були закріплені принципи розвитку міста: визначені території для нового житлового будівництва та зони розміщення промисловості, вибрано місце для Центрального міського парку культури, заплановані роботи з укріплення берегів і регулювання річок [20].

У листопаді 1921 р. О.Г. Молокін отримав звання професора архітектури в Харківському технологічному інституті і за станом здоров'я залишив посаду міського архітектора. Вже за два роки він очолив кафедру спеціальної архітектури в

ХТІ, де читав лекції з цивільної архітектури. У 1926 р. в ХТІ створено науково-дослідницьку кафедру інженерно-будівельних наук. Її очолив професор А.І. Носсалевиц, а О.Г. Молокін перейшов туди на посаду наукового співробітника [21].

У 1927 р. на Всеукраїнському з'їзді з питань будівництва у доповіді професора О.Г. Молокіна було обґрунтовано відмову як від будівництва міст-садів з індивідуальними садибами, так і від домівок-комун. Під час подальшої дискусії на межі 1920–1930-х рр. про соціалістичне розселення, в якій українські фахівці взяли активну участь, соціалістичне місто, незважаючи на розбіжності в поглядах, бачилося їм як невелике поселення, розташоване у безпосередній близькості від місць прикладання праці (промислових або аграрних комплексів), з високим рівнем об'єднання побутових функцій, озеленення та благоустрою. Забудова передбачалася не індивідуальними одноповерховими будинками і не гігантськими житловими корпусами, а переважно будинками від 2 до 5 поверхів, об'єднаними автономною і самодостатньою системою підприємств культурно-побутового обслуговування. Таким чином, наприкінці 1920-х рр. викладачі ХТІ брали активну участь у обговоренні питань забудови міста відповідно до рівня тогочасної урбанізації [22, с. 17–21].

У 1928 р. у ХТІ розгорнулося «велике» будівництво, зокрема за проєктом О.М. Бекетова було розпочато будівництво електротехнічного корпусу, саме О.Г. Молокіну було доручено керівництво будівництвом. Разом із тим за його проєктом та безпосередньої участі будувався Комплекс студентських гуртожитків, сьогодні гуртожиток «Гігант» НТУ «ХПІ».

Розвиток архітектури міста не можливий без творчого обговорення, тому у 1928 р. започатковується видання щомісячника архітектури, інженерної, санітарної техніки, промислового та комунального будівництва «Зодчество», де О.Г. Молокін був постійним редактором. У журналі порушувалися актуальні питання будівництва та архітектури, велися професійні дискусії, активно обговорювалися нові збудовані будівлі в Харкові, країні та за кордоном, друкувалися огляди закордонних журналів. Серед авторів статей були харківські архітектори Б.Г. Перетяткович, О.М. Гінзбург, Б.О. Григор'єв, О.Л. Ейнгорн, Л.І. Лоповок, С. Гольдштейн, І.І. Малоземов, С.М. Кравець і сам О.Г. Молокін [23, с. 12; 24, с. 45–49; 16, с. 112].

О.Г. Молокін викладав у Харківському технологічному інституті разом із професорами О.М. Бекетовим, Ф.А. Чорноморченком і М.І. Пестриковим до його реорганізації у квітні 1930 р. Після утворення на базі ХТІ нового інженерно-будівельного інституту він перейшов туди на роботу де завідував кафедрою архітектурного проєктування до 1941 р.

Не менш відомий внесок у формування архітектурного простору міста архітектора В.Х. Немкіна. Він викладав архітектурне креслення у ХТІ впродовж 1886–1906 рр. Більшість побудованих ним будівель мали релігійне

призначення. Він спроектував у 1890-ті рр. корпуси духовної семінарії (сьогодні вул. Семінарська, 46), Єпархіальне управління у Свято-покровському монастирі (вул. Університетська, 4), церкву Миколи Чудотворця на Миколаївській площі, а також Кирило-Мефодіївську на кладовищі (обидві – 1887–1896 рр., зруйновані у 1930-х рр.), Озерянську церкву у Свято-Покровському монастирі (1896 р., нині вул. Полтавський шлях, 124), св. Костянтина та Олени (1907 р., вул. Велика Панасівська, 199), Серафимівська (Казанської Божої Матері, 1908–1912 рр., добудована В. Покровським; вул. Курилівська, 78) [25].

Висновки. Це лише невеликий пласт інформації щодо архітектурних проєктів викладачів НТУ «ХПІ» у становленні архітектурного стилю міста та його розбудові впродовж кінця 19 ст. – першої половини 20 ст. Саме завдяки практичному досвіду викладачів-архітекторів рівень викладання креслення, рисунка, проєктування був досить високим. На базі окремих архітектурних спеціальностей ХТІ пізніше утворилися окремі заклади вищої освіти.

Серед знакових постатей відзначаються архітектори С.І. Загоскін, О.М. Бекетов, М.З. Харманський, О.Г. Молокін, чії будівлі вплинули на архітектурний ландшафт міста. Діяльність професорів була орієнтована на функціональну, економічну та естетичну доцільність споруд. Так, у 1920-х рр. у Харкові здійснено перше масштабне перепланування, яке охопило житлові райони та промислові зони, зокрема визначило просторовий розвиток центру. Завдяки активній позиції архітекторів ХТІ було започатковано численні конкурсні програми, що сприяли збереженню архітектурної якості міста.

Список джерел інформації

1. Журило Д.Ю. (2022). Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут": оригінальні рішення металургів та ливарників в безперервному литті. *Актуальні питання історії науки і техніки : матеріали 21-ї Всеукр. наук. конф. Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. Київ : [б.в.]. С. 69–72.*
2. Журило Д.Ю., Кабачек В.В. (2023). До 175-річчя з дня народження ректора ХТІ, Професора Івана Михайловича Пономарьова. *Вісник науки і освіти. №1 (7). С. 709–723. DOI https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-1(7)-709-723*
3. Гутник М.В. (2018). Вчений в галузі котлобудування, професор Харківського практичного технологічного інституту Олексій Іванович Предтеченський (1857–1905). *Дослідження з історії техніки : зб. наук. праць ; гол. ред. М.Ю. Ільченко. К. : НТУУ «КПІ». Вип. 24. С. 40–44.*
4. Гутник М.В., Ткаченко С.С. (2019). Становлення хімічних досліджень у Харківському практичному технологічному інституті (Харківському технологічному інституті імператора Олександра III) наприкінці XIX – на початку XX ст. *Історія науки і біографістика. № 4. DOI https://doi.org/10.31073/istnauka201904-10*
5. Тверитникова О.Є., Гутник М.В., Гречко О.М. (2021). Персоналії електротехнічної галузі: засновник напряму низьковольтного електроапаратобудування України – професор Б.Ф. Вашура (1889–1969). *Історія науки і біографістика. № 1. С. 205–226. DOI doi.org/10.31073/istnauka202101-13*
6. Радогуз С.А. (2014). Роль директора Харківського

практичного технологічного інституту В.Л. Кірпинова у становленні Південно-Російського товариства технологів. *Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес: тези доп. Міжнар. наук.-теор. конф. студ. і аспір., 8–9 квітня 2014 р., м. Харків ; ред. Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ. Х. : НТУ «ХПІ». С. 378–379.*

7. Камчатний В.Г. (2018). *Науково-освітній доробок професора І.П. Осітова (1855–1918 рр.) в галузі хімії : монографія. Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т». Х. : Золоті сторінки. 229 с.*

8. Красіков М.М. (2013). 15 років Етнографічному музею «Слобожанські скарби» ім. Г. Хоткевича НТУ «ХПІ». *Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ» : зб. наук. пр. Темат. вип. : Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. № 6 (980). С. 10–15.*

9. Tverytnykova E., Gutnyk M., Salata H. (2020). Professors of the Kharkiv Technological Institute: unknown pages of biography. *History of science and technology. Vol. 10. Iss. 2. P. 383–399. DOI 10.32703/2415-7422-2020-10-2-383-399*

10. Павлова Г.В., Главчева Ю.М. (2021). 1905 рік і Люботинська республіка в історії Харківського технологічного інституту (ХТІ). *Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Сер. : Актуальні проблеми розвитку українського суспільства: зб. наук. пр. № 2. С. 20–32.*

11. Сорочинська О.Л. (2013). Засновник інженерної освіти в Україні В.Л. Кірпинов. *Історія науки і техніки. Вип. 4. С. 112–119.*

12. Antonenko N.V. (2017). Creative development of an architect, professor A.G. Molokin. *Proceedings of Universities. Investments. Construction. Real estate. Vol. 7, No. 1. P. 94–110.*

13. Gutnyk M., Tverytnykova O. (2022). The contribution of technological institute teachers to the transformation of the architectural space of Kharkiv city. *Studies in History and Philosophy of Science and Technology. Vol. 31 (2). P. 48–61. DOI 10.15421/272219*

14. Гутник М.В. (2024). Харків. Втрата архітектурної спадщини міста. *Актуальні питання у сучасній науці. № 2 (20). С. 855–865. DOI https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-2(20)-855-865*

15. Новгородов Д.В. (2024). Роль Харківського технологічного інституту в архітектурній освіті України. *Актуальні питання у сучасній науці. № 9 (27). С. 1064–1075. DOI https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-9(27)-1064-1075*

16. Гутник М.В. (2024). Харків – Залізобетон. Внесок архітектора Олександра Гінзбурга у розбудову міста. *Часопис української історії. Вип. 49. С. 109–118. DOI https://doi.org/10.17721/2522-4611.2024.49.17*

17. Центральний державний архів громадських об'єднань. Ф. 1. Оп. 20. Документи відділів ЦК ВКП(б)У (1918–1941). Спр. № 2054, Доповідь про стан житлового питання в Україні. Житлокооперація, 45 арк.

18. Центральний державний архів вищих органів влади України (1922). Ф. 5 – Народний комісаріат внутрішніх справ УСРР. Оп. 1 – 1919–1923. Спр. 1691, Протоколи засідань комісії з розширення міської межі м. Харкова. Арк. 6, 8, 19, 70.

19. Tonkonogov G. (1922). Prospects for urban improvement in Ukraine. *Commun. farms in Ukraine. No. 2. P. 83–97.*

20. Molokin O.H. (1935). *Arkhitektura Ukraini. Arkhitektura SRSR. № 7. P. 14–16.*

21. *Biohrafichni spravky pro zhyttia i diialnist arkhitektoriv : zvit za 1962. (1962). NIPI; vykon. E. Ya. Polonska. Kyiv. 33 p.*

22. Einhorn [O.L.] (1933). *Praktyka planirovky mist v URSR. Za sotsialisticheskuiu rekonstruktsiiu mist. № 3. P. 17–21.*

23. Smolenska S. (2024). Kharkiv in the 1920s–1930s as the Capital of Victorious Modernism. *Docomomo Journal. Vol. 70. P. 8–17. DOI https://doi.org/10.52200/docomomo.70.02*

24. Peretyatkovich B.H. (1928). Overview of the construction of the city of Kharkiv in recent years. *Architecture. No. 3–4. P. 45–49.*

25. Полякова Ю.Ю. (2021). *Немкін Володимир Християнович. Енциклопедія Сучасної України*. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-72041>

References (transliterated)

- Zhurylo D.Iu. (2022). Natsionalnyi tekhnichnyi universytet "Kharkivskiy politekhnichnyi instytut": oryinalni rishennia metalurhiv ta lyvanykiv v bezpererвному lytti. Aktualni pytannia istorii nauky i tekhniky : materialy 21-yi Vseukr. nauk. konf. Tsentri pamiatkoznavstva NAN Ukrainy i UTOPIK. Kyiv : [b.v.]. S. 69–72.
- Zhurylo D.Iu., Kabachek V.V. (2023). Do 175-richchia z dnia narozhdennia rektora KhTI, Profesora Ivana Mykhailovycha Ponomarova. Visnyk nauky i osvity. №1 (7). S. 709–723. DOI [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-1\(7\)-709-723](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-1(7)-709-723)
- Hutnyk M.V. (2018). Vchenyi v haluzi kotlobuduvannia, profesor Kharkivskoho praktychnoho tekhnolohichnoho instytutu Oleksii Ivanovych Predtechenskyi (1857–1905). Doslidzhennia z istorii tekhniky : zb. nauk. prats ; hol. red. M.Iu. Ilchenko. K. : NTUU «KPI». Vyp. 24. S. 40–44.
- Hutnyk M.V., Tkachenko S.S. (2019). Stanovlennia khimichnykh doslidzhen u Kharkivskomu praktychnomu tekhnolohichnomu instyuti (Kharkivskomu tekhnolohichnomu instyuti imperatora Oleksandra III) naprykintsi KhIKh – na pochatku KhKh st. Istoriia nauky i biohrafistyka. № 4. DOI <https://doi.org/10.31073/istnauka201904-10>
- Tverytnykova O.Ie., Hutnyk M.V., Hrechko O.M. (2021). Personalii elektrotekhnichnoi haluzi: zasnovnyk napriamu nyzkovoltnoho elektroaparotobuduvannia Ukrainy – profesor B.F. Vashura (1889–1969). Istoriia nauky i biohrafistyka. № 1. S. 205–226. DOI doi.org/10.31073/istnauka202101-13
- Radohuz S.A. (2014). Rol dyrektora Kharkivskoho praktychnoho tekhnolohichnoho instytutu V.L. Kirpichova u stanovlenni Pivdenno-Rosiiskoho tovarystva tekhnolohiv. Ukraina i svit: humanitarno-tekhnichna elita ta sotsialnyi prohres: tezy dop. Mizhnar. nauk.-teor. konf. stud. i aspir., 8–9 kvitnia 2014 r., m. Kharkiv ; red. L.L. Tovazhnianskyi. Kh. : NTU «KhPI». S. 378–379.
- Kamchatnyi V.H. (2018). Naukovo-osvitnii dorobok profesora I.P. Ospyova (1855–1918 rr.) v haluzi khimii: monohrafiia. Nats. tekhn. un-t «Kharkiv. politekhn. in-t». Kh. : Zoloti storinky. 229 s.
- Krasikov M.M. (2013). 15 rokiv Etnohrafichnomu muzeiu «Slobozhanski skarby» im. H. Khotkevycha NTU «KhPI». Visnyk Nats. tekhn. un-tu «KhPI» : zb. nauk. pr. Temat. vyp. : Aktualni problemy rozvytku ukrainskoho suspilstva. № 6 (980). S. 10–15.
- Tverytnykova E., Gutnyk M., Salata H. (2020). Professors of the Kharkiv Technological Institute: unknown pages of biography. History of science and technology. Vol. 10. Iss. 2. P. 383–399. DOI [10.32703/2415-7422-2020-10-2-383-399](https://doi.org/10.32703/2415-7422-2020-10-2-383-399)
- Pavlova H.V., Hlavcheva Yu.M. (2021). 1905 rik i Liubotynska respublika v istorii Kharkivskoho tekhnolohichnoho

instytutu (KhTI). Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «KhPI». Ser. : Aktualni problemy rozvytku ukrainskoho suspilstva: zb. nauk. pr. № 2. S. 20–32.

- Sorochynska O.L. (2013). Zasnovnyk inzhenernoi osvity v Ukraini V.L. Kyrpychov. Istoriia nauky i tekhniky. Vyp. 4. S. 112–119.
- Antonenko N.V. (2017). Creative development of an architect, professor A.G. Molokin. Proceedings of Universities. Investments. Construction. Real estate. Vol. 7, No. 1. P. 94–110.
- Gutnyk M., Tverytnykova O. (2022). The contribution of technological institute teachers to the transformation of the architectural space of Kharkiv city. Studies in History and Philosophy of Science and Technology. Vol. 31 (2). P. 48–61. DOI [10.15421/272219](https://doi.org/10.15421/272219)
- Hutnyk M.V. (2024). Kharkiv. Vtrata arkhitekturnoi spadshchyny mista. Aktualni pytannia u suchasni nautsi. № 2 (20). S. 855–865. DOI [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-2\(20\)-855-865](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-2(20)-855-865)
- Novhorodov D.V. (2024). Rol Kharkivskoho tekhnolohichnoho instytutu v arkhitekturnii osviti Ukrainy. Aktualni pytannia u suchasni nautsi. № 9 (27). S. 1064–1075. DOI [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-9\(27\)-1064-1075](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-9(27)-1064-1075)
- Hutnyk M.V. (2024). Kharkiv – Zalizobeton. Vnesok arkhitekora Oleksandra Hinzburha u rozbudovu mista. Chasopys ukrainskoi istorii. Vyp. 49. S. 109–118. DOI <https://doi.org/10.17721/2522-4611.2024.49.17>
- Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan. F. 1. Op. 20. Dokumenty viddiliv TsK VKP(b)U (1918–1941). Spr. № 2054, Dopovid pro stan zhytloвого pytannia v Ukraini. Zhytlokooperatsiia, 45 ark.
- Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady Ukrainy (1922). F. 5 – Narodnyi komisariat vnutrishnikh sprav USRR. Op. 1 – 1919–1923. Spr. 1691, Protokoly zasidan komisii z rozshyrennia miskoi mezhi m. Kharkova. Ark. 6, 8, 19, 70.
- Tonkonogov G. (1922). Prospects for urban improvement in Ukraine. Commun. farms in Ukraine. No. 2. P. 83–97.
- Molokin O.H. (1935). Arkhitektura Ukraini. Arkhitektura SRSR. № 7. P. 14–16.
- Biohrafichni spravky pro zhyttia i diialnist arkhitektoriv: zvit za 1962. (1962). NIIT; vykon. E. Ya. Polonska. Kyiv. 33 p.
- Einhorn [O.L.] (1933). Praktyka planirovky mist v URSR. Za sotsialisticheskuiu rekonstruktsiiu mist. № 3. P. 17–21.
- Smolenska S. (2024). Kharkiv in the 1920s–1930s as the Capital of Victorious Modernism. Docomomo Journal. Vol. 70. P. 8–17. DOI <https://doi.org/10.52200/docomomo.70.02>
- Peretyatkovich B.H. (1928). Overview of the construction of the city of Kharkiv in recent years. Architecture. No. 3–4. P. 45–49.
- Poliakova Yu.Iu. (2021). Niemkin Volodymyr Khrystyianovych. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy. K. : Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-72041>

Надійшла (received) 30.10.2024

Відомості про авторів / About the Authors

Гутник Марина Валеріївна (Gutnyk Maryna) – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри українознавства, культурології та історії науки; Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2723-2755>;

Тверитникова Олена Євгенівна (Tverytnykova Olena) – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доктор історичних наук, професор, завідувачка кафедри українознавства, культурології та історії науки; Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6288-7362>.